

«Енциклопедія Сучасної України» vs. «Вікіпедія»: рівень популярності в українському інформаційному просторі

Олександр Іщенко

*Інститут енциклопедичних досліджень НАН України,
Київ, Україна*

Резюме: У статті висвітлено питання популярності онлайн-енциклопедій в сучасному інформаційному просторі. Показано, що найбільшою популярністю в Україні користується енциклопедичний ресурс «Вікіпедія», натомість академічна «Енциклопедія Сучасної України» за цим параметром йому значно поступається. Різний рівень популярності двох компендіумів знань пояснено з точки зору належності кожної з них до різних типів культур, зокрема масової та елітарної (відповідно), які априорі відрізняються за багатьма показниками, наприклад, рівнем популярності в суспільстві.

Ключові слова: «Енциклопедія Сучасної України», «Вікіпедія», віральна інформація, інформаційний простір, електронні енциклопедії (онлайн-енциклопедії), масова культура, елітарна культура.

Encyclopedia of Modern Ukraine vs. Wikipedia: the popularity scale in information space of Ukraine

Oleksandr Ishchenko

*NASU Institute of encyclopedic research,
Kyiv, Ukraine*

Abstract: The article deals with the problems of the popularity of online encyclopedias in the nowadays information space. It is shown that the most popular in Ukraine is Wikipedia, and the academic Encyclopedia of Modern Ukraine is much inferior to it in this context. The different levels of popularity these two compendiums of knowledge are explained in terms of the belonging of each of them to different types of cultures: the point here is pop culture and high culture, which differ in a priori by many indicators, including a popularity among people.

Keywords: Encyclopedia of Modern Ukraine, Wikipedia, viral information, information space, online encyclopedias, pop culture, high culture.

Сучасний розвиток української та світової енциклопедистики відзначається активним поширенням онлайн-енциклопедій. Серед найбільш ґрунтовних енциклопедичних проєктів загального типу, що нині функціонують в Україні, є три: українська «Вікіпедія», електронна «Енциклопедія Сучасної України» (далі – ЕСУ) та електронна «Велика українська енциклопедія» (далі – ВУЕ).

Станом на початок жовтня 2019 року в рейтингу всіх сайтів, популярних серед українських користувачів мережі Інтернет, який оприлюднює міжнародна служба «Alexa», «Вікіпедія» посідає 7-ме місце¹, ЕСУ – 3105-те місце², ВУЕ – 9718-те місце³. Як бачимо, ЕСУ суттєво поступається «Вікіпедії», але випереджає ВУЕ. Відставання ВУЕ від ЕСУ пояснюємо передусім тим, що сайт цієї енциклопедії значно молодший за сайт «Енциклопедії Сучасної України», що є суттєвим чинником у позиціонуванні веб-сторінок у пошукових системах на кшталт «Google». Високий же рейтинг «Вікіпедії» зумовлений найперше її величезним обсягом: довідку в ній можна віднайти фактично з будь-якого питання. Нині сайт «Вікіпедії» складається з розділів відповідно до мов (станом на липень 2019 року «Вікіпедія» має 301 мовний розділ), які сукупно вміщують понад 50 млн статей (на сайті української «Вікіпедії» нині нараховують понад 900 тис. статей; для порівняння: онлайн-ЕСУ нині містить близько 76 тис. веб-сторінок, на яких розміщено статті й фотогалереї). Саме тому під час пошукових запитів матеріали «Вікіпедії» зазвичай пропонуються найпершими. Окрім цього, є й інші чинники, що впливають на рівень популярності енциклопедичних джерел у суспільстві. Їх вияв та аналіз є метою нашого дослідження.

В одній із попередніх розвідок, де об'єктом дослідження були національні онлайн-енциклопедії в країнах Європи, серед них і ЕСУ, ми висловили кілька припущень, чому «Вікіпедія» користується значно більшою популярністю, ніж відповідні компетентні енциклопедичні джерела. Зокрема, серед факторів, що зумовлюють нижчу привабливість європейських національних онлайн-енциклопедій, ніж «Вікіпедія», було виокремлено: 1) меншу кількість статей, ніж у «Вікіпедії» (тобто читач не впевнений, що інформацію, яка його цікавить, буде віднайдено в національному проєкті, а тому одразу звертається до «Вікіпедії»); 2) обмежений доступ і комерціалізацію, властиву окремим національним енциклопедіям в країнах Європи (пошук інформації за умови оплати для читача, звісно, виглядає менш привабливо, ніж на вільних засадах); 3) одномовність (поперше, матеріал лише однією мовою обмежує кількість читачів за мовною

¹ URL: <https://www.alexa.com/topsites/countries/UA>.

² URL: https://www.alexa.com/siteinfo/esu.com.ua#section_traffic.

³ URL: https://www.alexa.com/siteinfo/vue.gov.ua#section_traffic.

компетенцією, а багатомовність, навпаки, розширює читацьку аудиторію; по-друге, у «Вікіпедії» мовні розділи про те саме реєстрове слово зазвичай містять не еквівалентний, а різнорідний контент. Отож читання статті різними мовами забезпечує більшу інформативність; 4) зовнішній вигляд сайту та опції з пошуку інформації (у цьому сенсі, на нашу думку, більшість сайтів, що представляють європейські онлайн-енциклопедії, не вирізняються високим гатунком – як із погляду дизайну, так і функціональності) [Іщенко, с. 28–29].

Якщо аналізувати кожен окрему онлайн-енциклопедію в країнах Європи, то перелік чинників, унаслідок яких вона поступається «Вікіпедії», буде збільшено. Наприклад, схарактеризуємо під цим кутом зору «Енциклопедію Сучасної України». Як відомо, ЕСУ хоч і є національною універсальною енциклопедією, проте має суттєві хронологічні обмеження в наданні цінних для українців енциклопедичних знань (сприяючи утвердженню їхньої національної самосвідомості), які визначені окремими часовими рамками – від початку ХХ століття до наших днів. Все, що стосується більш ранніх періодів історичного розвитку, ЕСУ не подає або містить опосередковано у зв'язку з іншими реаліями, що потрапляють у зазначений хронотоп.

Ще один недолік ЕСУ (виявляється на рівні електронної версії) – це перманентне скорочення слів: укладачі ЕСУ публікують онлайн-статті на основі матеріалу для паперових томів, для яких скорочений текст є усталеною формою подання контенту, що зумовлено обмеженнями, пов'язаними з обсягом видань. «Якщо одним із важливих методичних завдань паперових енциклопедій було відпрацювання оптимальних розмірів статей, то в електронній енциклопедії це вже не актуально» [Грінченко, с. 57]. Масовим користувачам мережі Інтернет, де явища економії паперу не існує, практика скорочення слів видається дивною або й загалом призводить до нерозуміння прочитаного (з огляду на деякі коментарі читачів на сторінках електронної ЕСУ). Звісно, цей чинник є негативним для залучення й утримання аудиторії читачів на сайті енциклопедії.

Коли ж уявити, що названі (і неназвані) вище чинники втратили свою актуальність (тобто коли за кількістю статей і мовних розділів, доступністю й зручністю користування та будь-якими іншими атрибутивними ознаками національні онлайн-енциклопедії зрівнялися б із «Вікіпедією»), лишається високою ймовірність того, що «Вікіпедія» продовжуватиме випереджати будь-яку фахову європейську онлайн-енциклопедію за рівнем привабливості для читачів.

Основна причина цієї ситуації полягає у фундаментальності інформації, що пропонують енциклопедії. У «Вікіпедії» статті різні – від високоякісних до низькопробних. Під якістю інформації маємо на увазі її

енциклопедизм – істинність (достовірність, надійність), об'єктивність, всеосяжність. Як зазначено вище, «Вікіпедія» складається з понад 50 млн статей. Якщо уявити, що лише 1% з них – це статті низької якості (з ненадійними неенциклопедичними знаннями), то в абсолютному вираженні маємо аж 0,5 млн низькоякісних матеріалів, яким не належить бути в енциклопедичних виданнях. Статті в класичних енциклопедіях – фахові, отже, характеризуються високим рівнем достовірності даних та загалом енциклопедизмом.

Окрім енциклопедизму як маркеру якості знання, існує ще один важливий критерій, що виражає ознаки, за якими енциклопедичні видання відрізняються від інших. Зокрема, енциклопедії характеризуються тим, що їхній зміст формують обрані поняття, об'єкти, терміни, явища, персоналії тощо. Дослідити серед великого масиву інформації основне, репрезентативне для окремої тематики – означає застосувати енциклопедичний підхід (ним послуговуються й під час підготовки енциклопедичних статей). Натомість «Вікіпедія» є компендіумом цілком різноманітної інформації, зокрема й тієї, яка зазвичай не потрапляє до енциклопедичних видань. Із цих двох причин, за словами енциклопедистів, «Вікіпедії» як явищу справедливо присвоюють окремі терміни, відмінні від слова 'енциклопедія', наприклад, 'квазіенциклопедія' або ж 'вікіпедія' у значенні не власної, а загальної назви нового типу джерела довідкової інформації [Железняк, с. 16].

Отже, з огляду на наведене вище, констатуємо, що класичні енциклопедії, зокрема ЕСУ, порівняно з «Вікіпедією» вирізняються наявністю суцільних енциклопедичних знань. Це важливий чинник, що впливає на рівень популярності джерела інформації в сучасному суспільстві. Щоправда, як не дивно, кореляція між джерелами інформації й рівнем їхньої популярності має обернену функцію: що більше енциклопедизму містить джерело знань, то менше охочих ним користуватися, і навпаки. Про це свідчать і дані наукових досліджень. Приміром, в одній із розвідок дослідники Кембриджського університету виявили, що недостовірні інформація в засобах масової комунікації поширюється значно швидше за перевірену. Зокрема, на прикладі розповсюдження новин у соціальних мережах показано, що радіус дії однієї неправдивої суспільно значимої новини (допису) охоплює в середньому від 1000 до 100 000 людей. Натомість правдива новина зазвичай здатна привернути увагу людей, кількість яких рідко перевищує 1000 [Vosoughi та ін.]. До слова, в цитованій праці до вибірки досліджуваних новин потрапили й ті, що стосуються ситуації з анексією Криму.

У вивченні питань розповсюдження того чи іншого виду інформації в мас-медійному просторі послуговуються категорією віральності, якою пояснюють особливості її злету й падіння в контексті популярності. Власне,

зміст поняття віральності інформації часто пояснюють певною аналогією до епідемічних явищ у медицині. Інформація, як і біологічні віруси, здатна спалахувати, поширюватися, заражати тощо (у зв'язку з цим виникло й поняття інформаційного вірусу).

Екстраполюючи результати наведеного дослідження на ситуацію, що склалася в енциклопедистиці, констатуємо: істинне енциклопедичне знання для людей є менш привабливим, тобто менш віральним, ніж неенциклопедичне, або й хибне (хоч це й парадоксально). Дослідники з Кембриджа пояснюють віральність неправдивих відомостей тим, що вони виразніше зачіпають емоційну складову мислення читача, ніж правдиві, які, натомість, більше апелюють до раціонального мислення, інтелектуальних здібностей людини.

Яка б не була первинна причина високої популярності в сучасному світі недостовірної інформації, та зауважений факт уповноважує на виокремлення нової ознаки (поруч з іншими, які часто фіксують дослідники в різних працях), за якою «Вікіпедія» відрізняється від класичних енциклопедичних видань. Ідеться, зокрема, про протиставлення двох типів культур – масової⁴ (поп-культури) й елітарної (високої). Репрезентантом енциклопедичних знань у межах масової культури слугує «Вікіпедія», а в елітарній – класичні енциклопедичні видання.

«Вікіпедія» є виразником масової культури передусім із тієї причини, що ненадійні знання, які присутні на її веб-сторінках, відповідають основним принципам цього типу культури. Маємо на увазі те, що сутність масової культури, як наголошують дослідники, полягає у «створенні міфів та містифікації реальних процесів, що відбуваються в людському суспільстві» [Мищенко, с. 8]. Ознаки масової культури чітко окреслюють явище «Вікіпедії», зокрема ту її особливість, через яку відповідне довідкове джерело важко назвати енциклопедією в загальноновизнаному розумінні цього слова, а радше окремим, новим типом довідкових джерел: «масова культура в ХХ сторіччі постає як нова всеохоплююча реальність, яка формує сучасну людину та її світ, що дозволяє ставити питання про масову культуру як про нову культурно-історичну парадигму» [Мищенко, с. 3].

Між іншим, прогностичним щодо співіснування класичних та новітніх електронних енциклопедій можна розглядати таке твердження дослідниці щодо кореляції масового й високого типу культур: «У наш час

⁴ Між іншим, в ЕСУ можна знайти цікаву докладну інформацію про:

- масову культуру в соціумі (http://esu.com.ua/search_articles.php?id=64262),
- масову літературу (http://esu.com.ua/search_articles.php?id=65985),
- масову музичну культуру (http://esu.com.ua/search_articles.php?id=65986),
- масову свідомість (http://esu.com.ua/search_articles.php?id=64263),
- як і про елітарну культуру (http://esu.com.ua/search_articles.php?id=51454).

масова культура завойовує дедалі ширший культурний простір і спростовує думку про те, що вона не може співіснувати з високою культурою. В реальній дійсності вони вже існують разом і очевидно будуть співіснувати й далі, створюючи собою єдиний процес функціонування сучасної культури» [Міщенко, с. 12].

Фактично ідентичний зміст думки простежуємо в межах енциклопедичного дискурсу: «У світовій енциклопедистиці з появою електронних видань і переходом знакових універсальних енциклопедій, на кшталт «Британіки», з книжкового формату на винятково цифровий складалося враження про занепад і відхід у небуття класичної енциклопедичної справи. Багато хто висловлював переконання, що енциклопедична справа як явище перетворюється в електронну енциклопедистику. Однак сьогодні спостерігаємо, що такі твердження хибні: актуальна тенденція розвитку сучасної енциклопедистики – це взаємопроникнення, взаємодоповнення та своєрідна синергія енциклопедистики класичної й електронної. Очевидним є те, що електронна енциклопедія не може повноцінно замінити паперове видання, а паперове видання без його електронної версії втрачає низку важливих переваг» [Українські енциклопедії..., с. 11–12].

Більше того, за окремими дослідженнями, електронні джерела інформації поступаються книжковим за рівнем засвоєння інформації. Зокрема, про це свідчить розвідка американських дослідників із Мерілендського університету, в якій показано, що студенти, використовуючи планшети чи інші комп'ютерні прилади, швидше ознайомлюються з матеріалом, здатні за одиницю часу прочитати більше тексту, ніж коли послуговуються паперовими книжками, однак ефективність такого читання зменшується – студенти сприймають і запам'ятовують меншу кількість інформації [Trakhman]. Подальші дослідження цієї проблеми, що будуть підтверджувати аналогічні результати, безумовно, позначатимуться на тенденціях співвідношення використання електронних і паперових джерел інформації, надаючи у світі масової культури додаткових преференцій паперовим книжкам.

Повертаючись до протистояння масової культури й елітарної на енциклопедичній арені, наведемо ще один аргумент на користь того, чому «Вікіпедія» більш популярна в суспільстві за будь-які ґрунтовніші енциклопедичні проекти. За окремими твердженнями, глобальні інформаційні мережі мають високий соціокультурний потенціал. На початку ХХІ століття за посередництва глобальних інформаційних мереж потреба людей в альтернативах, можливостях вибору реалізовується значно повніше, ніж на попередніх етапах суспільного розвитку [Ягодзінський, с. 201]. Справді, для тих, хто пише статті у «Вікіпедії», вона є тим майданчиком, що дає можливість людям реалізувати власні таланти чи потреби.

Водночас порушене питання складне і має багато критичних зауважень. С. Ягодзінський, цитуючи Дж. Ланіра, одного з авторів терміна «віртуальна реальність», пише: «Сучасні інформаційні мережі типу Wikipedia, Facebook, Twitter, применшують цінність буття людини, її інтелекту, потенціалу й творчості. Без них перехід кількості інформації в якість відбувається згідно з такими принципами, які ми вже не розуміємо» [Ягодзінський, с. 203].

Підбиваючи підсумок, варто зауважити, що більша популярність «Вікіпедії» і менша популярність «Енциклопедії Сучасної України» в українському інформаційному просторі – це не лише негативне явище, яке пов'язане з тим, що в суспільстві часто містифікація превалює над істиною. «Вікіпедія», володіючи й достовірними знаннями, без сумніву, сприяє підвищенню загальної освіченості людських мас, надає можливість реалізувати власний потенціал для тих, хто її творить. Завданням же ЕСУ, зокрема й її електронної версії, яка доступна широкому загалу, є продукування енциклопедизму в парадигмі високої (елітарної) національної культури, а змагання за читацьку аудиторію, зокрема ту, яка є активним споживачем масової культури і яка становить більшу частину суспільства, невиправдано й безперспективно. Адже здобуття визнання й популярності енциклопедії серед читачів залежить від відповідності їхніх знань, навичок і компетенцій, необхідних для сприймання й осмислення енциклопедичної інформації – такими наділена значно менша частина суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

- Грінченко В., Грінченко Т. «Вікіпедія» як елемент культури інформаційного суспільства. *Вісник НАН України*. 2010. № 10. С. 54–63.
- Железняк М. Г. Українська електронна енциклопедистика: тенденції розвитку та місце в інформаційному просторі держави. *Енциклопедичний вісник України*. 2017. Вип. 8–9. С. 7–21.
- Іщенко О. С. Про порушення і захист «екології» енциклопедичних знань (огляд звіту Центру досліджень Європейського парламенту про національні онлайн-енциклопедії в країнах Європи). *Енциклопедичний вісник України*. 2018. Вип. 10. С. 19–30.
- Мищенко Н. Д. Масова культура як предмет філософського аналізу: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. філос. наук: спеціальність – 09.00.04 (філософська антропологія та філософія культури) / Харківський державний університет. Харків, 1999.
- Українські енциклопедії: типологія, стиль, функції / Відп. ред. Я. С. Яцків. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2018.

- Ягодзінський С. Глобальні інформаційні мережі у соціокультурній перспективі. Київ: Аграр Медіа Груп, 2015.
- Singer L., Alexander P. Reading on Paper and Digitally: What the Past Decades of Empirical Research Reveal. *Review of Educational Research*. 2017. Vol. 87, Iss. 6. P. 1007–1041. DOI: <https://doi.org/10.3102/0034654317722961>.
- Vosoughi S., Roy D., Aral S. The spread of true and false news online. *Science*. 2018. Vol. 359. Iss. 6380. P. 1146–1151. DOI: <https://doi.org/10.1126/science.aap9559>.

REFERENCES

- Hrinchenko, V., Hrinchenko, T. (2010). Wikipedia as information society cultural element. *Visnyk of the National Academy of Sciences of Ukraine*, 10, 54-63 [in Ukrainian].
- Ishchenko, O. S. (2018). On violation and protection of the information ecosystem in national encyclopedias (review of the report on national online encyclopedias in Europe by the European Parliamentary Research Service). *The Encyclopedia Herald of Ukraine*, 10, 19-30 [in Ukrainian].
- Mishchenko, N. D. (1999). *Masova kultura yak predmet filosofskoho analizu [Mass culture as a research subject in philosophy]*. (Thesis abstract). National University of Kharkiv, Kharkiv [in Ukrainian].
- Singer, L., Alexander, P. (2017). Reading on Paper and Digitally: What the Past Decades of Empirical Research Reveal. *Review of Educational Research*, 2017, 87(6), 1007-1041. doi: <https://doi.org/10.3102/0034654317722961>.
- Vosoughi, S., Roy, D., Aral, S. (2018). The spread of true and false news online. *Science*, 359(6380), 1146-1151. doi: <https://doi.org/10.1126/science.aap9559>.
- Yahodzinskyi, S. (2015). *Hlobalni informatsiini merezhi u sotsiokulturnii perspektyvi [Global information networks in socio-cultural perspective]*. Kyiv: Agrar Media Group [in Ukrainian].
- Yatskiv, Y. S. (Ed.). (2018). *Ukrainian encyclopedias: typology, style, functions*. Kyiv: NASU Institute of Encyclopedic Research [in Ukrainian].
- Zhelezniak, M. H. (2017). Ukrainian online encyclopedias: development trends and place in the information space of our state. *The Encyclopedia Herald of Ukraine*, 8-9, 7-21 [in Ukrainian].